

İSLAMÎ CEZALARIN AHLAKÎ YÖNÜ

Eateh M. SANDEELA*

Çeviren : Yrd. Doç. Dr. Ş. Selim HAS**

İslamî Cezalar tenkitçileri tarafından İslam hukukunun en zayıf bölümü olarak telâkki edile gelmiştir. Bundan dolayı bu cezalar çok acımasızca bir hücumla hedef seçilmiştir. Özellikle Batı'da olmak üzere "İnsanlık dışı ve barbar" diye nitelendirilmişlerdir. Bu cezaların temel insan haklarından bazılarını ihlâl ettiği ve insani ilişkilerin şerefini zedeleyip, insan onurunu kırdığı iddia edilmiştir. Yine ileri bir kültür ve medeniyete sahip olan günümüzde, bu cezaların modasının geçmiş olduğu, onlara dönmenin gericilik olduğu söylenmektedir. Biz bu yargıların objektif bir araştırma ve dürüst bir değerlendirme testine tabi tutulduğunda ayakta kalıp kalmayacağını, kalırsa ne kadar ayakta kalacağını göreceğiz.

Şüphesiz "ileri kültür ve medeniyet" sözlerinden gereğinden fazla etkilenmemeliyiz. Bu sözler sadece Batı'nın kendisine bakışını temsil eder ve temel olarak da subjektiftir. Aslında her kültür ve medeniyet, kendisini böyle göregelmiştir. Bunlar, takip ettiği yolları ve kendi değerlerini ideal ve en mükemmel olarak düşünüp, bunu etkileyen ve buna karşı çıkan her şeyi önemsiz ve sapıklık olarak görmüşlerdir. İslamın takip ettiği yol, metod ve sahip olduğu değerlerin Batı'ninkilere ters düştüğü ve onlara cephe aldığı çok açıktır. Bunlar beklenileceği üzere, Batıya "önemsiz" ve "sapık" görünebilir. Mekke Kureyşi de İslamî değerler hakkında daha iyi bir düşünce beslememişti. Fakat bu ne İslamın otoritesini ne de İslamın yolunu ve değerlerini sarsmaya kafi gelmemiştir. Batının İslama karşı çıkması ve onu tasvip etmemesi de bundan daha fazlasını yapamaz.

Batı, ağır ve sert cezalara artık ihtiyacı olup olmadığını açık bir şekilde tesbit etmelidir. Yine Batı, kendi kendisini çok üstün görmenin yanında bu üstün görüşün somut bir başarıya dayandığını da göstermelidir. Bunu yapmanın en iyi yolu da, ya daha az suç işlendiğini veya daha çok mutlu olduklarını, hatta mümkünse tercihen ikisini birden göstermelidir. Resmi olarak yayınlanan intihar, genç/ çocuk suçları, organize yeraltı dünyası suçları ve umumi olarak suçlara ait rakamların Batıya böyle bir şans vereceği şüphelidir. Aslında modern Batı toplumunun çok açık olarak daha çok suç işlediğini gösteren bir çok göstergeler mevcuttur.

Dünyanın her yerinde suç işlenmesine rağmen, bu sadece Batıda, suç işlemiş olmak için, hem de zevkle yapılmaktadır. Belki de Batı toplumunun içine yerleşmiş bulunan mücrimliği en iyi gösteren alâmet seksle ilgili suçlar, özellikle de toplu, çete halindeki cinsel tecavüzlerdir. Kendilerinin de kabul ettiği üzere çok müsaadekâr (permissive) olan Batı

* Pakistan, Karaçi Yüksek Mahkemesi avukatlarından E.M.Sandeela tarafından yazılan bu makale "Ethics of Islamic Punishments" başlığı altında *Islamic and Comperative Law* isimli derginin 1983, III/4 sayısının 233-248. sahifelerinde yayınlanmıştır.

** Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

toplumunda cinsel tecavüz suçunun gerçekten bilinmemesi, vuku bulmaması gerekirdi. Fakat bu suç işlendiğinde, özellikle de soğukkanlılıkla tertip edilmiş bir çete fiili olarak vuku bulduğunda, kasten ve cüretkâr bir şekilde suç işlemeye hevesten başka bir sebep bulunması imkansızdır. Böyle bir topluma ağır cezalardan muafiyet tanınması talebinde açık bir terslik vardır.

Batı'nın İslami cezaları ayıplamaktaki cüreti her halükârda yersizdir. Çünkü Batı bu konuda hiçbir zaman kendisinden emin olamamıştır ve devamlı olarak cezalarla ilgili siyasetini, programlarını yeniden düşünmekte ve gözden geçirmektedir.

Britannica Ansiklopedisine göre :

“Modern İslah sisteminin tarihine yukarıdaki gibi bir göz atmak gösteriyor ki, suç işlemenin sebepleri ve suç kontrolü için uygulanan en iyi metodlara olan inanç son bir kaç yüzyıl içinde üçüncü defa inkılâba uğradı. 18.ve 19. yüzyılların sonlarında, rasyonel insanın felsefesi, bedeni cezalar (dayak vb.) yerine hapis cezasını ikame etti. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları ise rasyonalizmin düşüşüne ve suçluların ciddi zihni, duygusal ve sosyal bozukluklara düçar olduğuna inanıp onlarla ilgili eğitim, vaka çalışması ve psikiyatriye önemi vurgulayan şahsileştirilmiş İslah programlarının gelişmesine şahit oldu.

Yine zamanın hüküm süren felsefesine zıt olarak birikmiş deliller vardır ki bu da korkutan bir hızla artan suçların sayısı idi. Şahsileştirilmiş İslah sisteminin tesiri üzerine yapılan çalışmalar çoğu zaman cesaret kırıcı idi, hukuk ihlalleri ferdi fiiller olmaktan ziyade grup veya çete faaliyetleri olarak telakki edilmeye başlandı, bir çok hukuk ihlâlcisi kendilerinde var olduğu sanılan şahsi yetersizlik (şahsiyet eksikliği,bozukluğu) alâmetlerinin çok azını gösterdiler. Bunun için yeni bir suç ve onu (işleyeni) İslah kavramının gündeme gelmesi kaçınılmaz oldu.

Toplumun, suç ve suçlunun ıslahı konusundaki anlayışında, üçüncü büyük bir inkılabın ilk devrelerinde olduğuna dair ikna edici deliller vardır. Bu yükselen felsefenin temel özelliği, şayet suç kontrolü gerçekleştirilecekse, toplumun, ıslah edici, düzeltici bir hamleye ihtiyacı olan bir hasta olduğu fikridir.”¹

Batının bu tarihi şüpheciliğini kaydetmekte Britannica Ansiklopedisi yalnız değildir. Bu konuda başka bir önde gelen otorite şöyle der:

“Geçen 150 yıl içinde ilim adamları önce bir açıklama, sonra başka bir açıklama ortaya koydular, bunlar genişletilerek, halk tarafından sahiplenildi, savunuldu, ve çoğunlukla kabul edildi. Yine zıt teoriler ve veriler ortaya koyan başka ilim adamları tarafından bunlara karşı çıkılıp büyük bir ihtimalle reddedildiler.”²

Başka bir Batılı otoritenin de ifade ettiği üzere son zamanlardaki eğilimler de daha çok tatmin edici değildir:

“Son zamanlardaki resmî siyaset, cezalandırmadan uzak olarak iyileştirme (tedavi) yönünde bir eğilim göstermektedir, ama bu eğilim iyileştirme metodunun üstünlüğünü gösterme esasına dayanmamaktadır.”³

¹ Prison, Major Historical Developments, An Emerging Philosophy.

² Ruth Shonle Cavan, *Criminology*, 684 (3rd ed.)

³ Southerland and Cressey, *Principles of Criminology*, 254 (6th ed.)

Kendisinden tamamen emin olmayan bir toplumun başka bir toplumu yargılamaya hakkı yoktur. Bu, diğer toplumun, müslüman toplumda olduğu ve olageldiği gibi kendisinden tamamen ve şartsız olarak emin olması durumunda ise daha da geçerlidir. Bunun zıddına verilebilecek sıradışı örnekler çok azdır hem de bunlar, Müslüman toplumun çoğunluğundan tecrit edilmişlerdir. Müslümanların büyük bir çoğunluğu en zor günlerinde bile ne onun geleceğine, ne de İslamî cezaların yararlılığına ve kusursuzluğuna olan inanç ve güvenlerini kaybetmemişlerdir.

İslamın son zamanlardaki yükselişi, özellikle Batı'da "fundamentalist" (köktendinci) olarak nitelendirilmiştir. Bu sadece müslümanların saf, katıksız İslama olan sarsılmaz güvenlerini teyit etmektedir. Batılı tenkitçilerin İslamın yükselişini hoşlanmayarak gözlemlerinin özellikle de İslamî cezalardan kaynaklanması gerçeği yine Müslümanların sarsılmaz güveninin İslamın bu bölümünü de kapsadığını teyit eder. Asırlardır tatbik edenlerini tamamen mutmain kılan bu cezalar, mutlaka tabiatında onları dinen ve ahlâken ıslah edici bir şeyler ihtiva ediyor olmalıdır.

İslamî cezalar hakkında Batının görüşü açıkça önyargılı ve gerçekten sapmış iken, bu konuda müslümanların görüşü subjektiftir denilebilir. Fakat subjektif de olsa bunun asırlarca ayakta kalması, soyut spekülâtif teorilerden ziyade pozitif pratik terciübelere dayanması gerçeği, müslümanların görüşüne en azından muhtemel bir üstünlük sağlamaktadır. Bu, aslında dışarıdan yeterinden fazlasıyla desteklenmiş, dolayısıyla da objektif bir görüştür. Fakat biz bu araştırmaya geçmeden önce İslamî cezalar hakkında bir açıklamayı gerekli gördük.

Tenkitçilerin suçlamalarının aksine, İslam ıslah edici cezalandırmada öncülük etmiştir. İslam dört çeşit cezanın hepsini de kullanır, tatbik eder, fakat bunların her birini uygun şartlarında ve diğer alternatiflerin alanına tecavüz etmeden kullanır. Özellikle de ıslaha yönelik cezalandırmayı en zor şartlarda tatbik eder. Daha kolay şartlarda ise ıslaha yönelik cezayı savunanların, cezanın meydana geliş sebebi (raison d'être) olarak iddia ettikleri sosyo-kültürel ortamı ortadan kaldırarak ıslaha yönelik cezayı tamamen saf dışı bırakır.

Batı ve tesiri altındaki dünyanın İslamdaki "kölelik" diye bildikleri durum aslında başlı başına ıslaha yönelik bir cezalandırmadır ve Batıdaki bu tip cezalandırma öncülüğünün en az bin yıl evvelindedir. Umumi anlamda dünya, özellikle de Batı , Hıristıyanlığın yanlış anlaması ve yanlış anlatmasından dolayı bu büyük İslamî sistemin cahili kalmışlardır.

Sözde İslamda kölelik denilen uygulamanın aslında "bir çeşit edinmek"⁴ (adoption) olduğu Batıda gittikçe kabul görmektedir. Karşılıklı münasebetlerin ve durumların çeşitliliği ve gelişigüzel bir şekilde sınıflandırılması neticesinde, köleliğin grup köleliği, çiftlik köleliği ve şahsi köle olmak üzere üç temel kategorisi olduğu kabul görmüştür.

Özellikle kabul edilmiştir ki İslamdaki sözde kölelik:

“Romada mevcut bulunandan ve Avrupalıların sömürge haline getirmelerinden sonra Amerikada bulunandan çok ayrı bir şeydir. Tarlalarda, endüstride ve madencilikte çalıştırılmak için toplu kölelik İslam dünyasında neredeyse bilinmiyordu. Kölelerin büyük bir çoğunluğu zengin evlerinde ev işleri için kullanılır ve Kur'anın emirleri gereğince de iyi muameleye tabi tutulurlardı. Dahası müslüman toplumu genellikle ırk ve renk farklılığını

⁴ Bkz. Norman Daniel, *Islam, Europe and Empire*, 303 (Edinburgh U.P.1966)

problem olarak görmemiştir. Hürriyetine kavuşmuş köleler, kökenleri ne olursa olsun eşit üyeler olarak topluma kabul edilmişlerdir. Cemiyette yüksek mevkilere ulaşan köle veya sabık kölelerin çok sayıda örnekleri vardır.”⁵

İslamın savaş suçlarına uyguladığı ceza bu tiptendir. Bunun önemi ve ahlâki yönü, hıristiyan misyonerlerin ortaya koydukları yanlış imajdan dolayı hak ettiğinden çok az anlaşılmıştır. Batının uzun zamandır alaya aldığı bu İslami sistemin sosyal önemini ve ahlâki kalitesini dürüstçe anlamaya çalışan herkes bunun edinme yönüne dikkat etmeli ve bunu savaş suçlarına verilen modern cezalarla mukayese etmelidir.

Birisinin kendi isteği ile, temel olarak çocuk sahibi olma arzusunun dayanan duyguları tatmin gibi şahsi sebeplerle küçük yaştaki kolayca tesir edilebilecek bir yabancıyı (evlat) edinmek istisnasız çok zor olmuştur. Bu şahıs olgun, büyük, kendi özel ahlak, davranış ve fikirleriyle şekillenmiş birisi ise haliyle onun edinilmesi -adopsiyonu- daha zor olacaktır. Ya bir de bu şahıs sadece seçilmemiş biri değilse, daha geçen gün gözleri önünde yakınlarını ve sevdiklerini muhtemelen öldürdüğünüz kimse olursa!

Böyle bir ilişkiye girmek, insanın kendi davası ve karakterine olan güvenini ve cesaretini gerektirir. Zayıf kişiler, bu ilişkide tabii olarak mevcut bulunan güvensizlik ve korkuyla yaşama düşüncesinden bayılabilirler. Böyle bir düşmanca ortamda müsbet ilişkiler kurmak çıplak kayalarda gül yetiştirmek gibidir. Müslümanların çoğu zaman yaptıkları gibi birisinin daha önce düşmanı olan şahsı güç ve kudretin zirvelerine taşınması ancak sosyolojik bir mucizedir. Bu ıslaha yönelik cezalandırmada varılacak en son merhalemdir. Batı'nın en iyi başarıları bile bunun yanında önemsiz kalırlar.

İslamî cezaların pratik neticeleri bağımsız bir otorite tarafından şu şekilde izah edilmiştir;

“O Afrikalılarda köle yapıldıkları için hiç bir güvenme yoktur... Fiyatlarını ödeyen patronları, efendileri onları evlerine kabul ettiler, erkek olanlar sünnet edildiler ve - evlerini özleminin uzun iştihakı içinde ruhlarını azat eden- Allah kötü günlerinde onlara yetiştirdi, onlar derler ki "bu O'nun nimetiydi" çünkü böylece onlar kurtarıcı din'e girmiş oldular. Böylece onlar, bunun Allah'ın hür insanların (kullarının) olduğu, daha medeni bir hayatın bulunduğu, iki kutsal mabedin yer aldığı, Muhammed'in memleketi olan daha iyi bir ülke olduğunu düşünürler. Bütün bunlar için bir zamanlar vücutlarının köle olarak satılmasından dolayı Allah'a şükrederler.”⁶

İslaha yönelik cezaların neredeyse tamamen savaş suçlarına tahsis edilmesinin birçok sebepleri vardır. İslamın sosyo-kültürel bağlamında İslaha yönelik ceza tatbikini gerekli kılan sadece yabancı düşmandır. Müslümanın, kendisinin içinde doğup büyüdüğü müslüman toplumu ıslaha yönelik cezaya mahal bırakmaz. Yeni doğan çocuğun kulağına okunan ezanla başlayan şahsî düzene sokma sürecinin tamamı aslında bir ıslah etme egzersizidir. Bu suç ve suçluluk yönündeki her duyguyu susturmaya yeterlidir. Şayet bu yeterli değilse, kanunun şahsî olmayan, nisbeten soğuk vasıtasıyla ıslahı başarma ümidi bulunmaz. En kapsamlı ve en insicamlı bir ıslah egzersizine cevap vermeyen azimli bir suç işleyici her halükarda hoşgörü cezbedemez ve ıslaha yönelik tercihi sağlayacak bir ümit vermez.

⁵ *Encyclopaedia Britannica*, "Slavery", III (2)

⁶ Charles M. Doughty, *Travels in Arabia Desert*, I: 605 (J. Cape Paperback)

Böyle bir azimli, kesin kararlı suç işleyiciye nasıl muamele edilmelidir, tanınmış batılı bir hukukçu şöyle der:

"Ceza her şeyden önce caydırıcılıktır, ceza hukukunun asıl gayesi suçluyu bir örnek, bir ibret yapıp benzer akılları ikaz etmektir. Eğer şahıs insanlığın sevgisinden ve sosyal içgüdüsünden mahrum ise onun üzerinde sağduyunun yargısı, onun normal suçlulardan daha yumuşak ve toleranslı bir muameleye tabi tutulması olmalıdır, cemiyet onu iyi vatandaş yapma ümidiyle korusun diye değil fakat cezaî disiplinin sıklığıyla onun hayatı, geleceği korku ve dehşetle dolup kendisine ve diğerlerine bir ikaz olsun diye yapılmalıdır."⁷

İslam işte tam anlamıyla bu gibi suçlularla uğraşır. Onlar için caydırıcı olan cezalar koyar. Fakat bunu çok sınırlı meselelerde, durumlarda ve çoğunlukla da kendi müslüman vatandaşlarına uygular. Cezaî disiplinin sertliğine muhatap olanlar genellikle İslamın ahlâki kurallarını, etiğini kabul etmiş olanlardır. Ceza da ancak kesin, kusursuz, tartışmasız delillere dayanarak verilebilir. Özellikle de çok ağır cezayı gerektirecek suçlarda sadece en açık ve şüphe bulunmayan durumlarda ceza verilmesi için akla gelebilir her şey göz önünde bulundurulur.

İslam üç çeşit caydırıcı ceza ortaya koymuştur; değnek (celde) cezası, el kesme cezası ve taşıyarak öldürme (recm) cezası ki bunlar gerçekten de tesirli bir caydırıcıdır ve "suçluyu kendisi gibi (suç işlemeyi) düşünenlere birer örnek ve ikaz " yapar. Yine suçluya uygulanan "cezaî disiplinin sertliği" ile suçlunun akıbetinin "kendisine ve diğerlerine bir ikaz ve korkutucu" olduğu da inkâr edilemez. İnkâr edilen bu cezaların lüzumluluğudur. Daha hafif ve münasip cezaların, toplumun ve suçun kontrol edilmesindeki pratik gayeler için yeterli olduğu iddia edilmiştir. İslamda caydırıcı ceza gerektiren fiiller modern Batı toplumunda çok hafife alınmaktadır. Hatta bu fiillerin bazıları hiç cezalandırılmamaktadır, diğerleri ise beşeri hatalar olarak nitelendirilip tazminatla telafi edilmektedir. En ağır diye sınıflandırılan suçlar ise hapis ile cezalandırılmaktadır. Bu ceza siyasetinin doğru, hapis cezalarının adil ve yeterli olup olmadığını şimdi araştırmalıyız.

Bir müslümanın alkollü içki içmesi İslamda değnek cezasıyla karşılık görür. Diğer yandan Batıda ise böyle bir fiil hiç cezalandırılmaz, hatta sosyal bir nezaket olarak değerlendirilir. Bu fark ceza siyasetindeki temel bir ayrılığı yansıtır. İslâm suça, kötülüğe daha tomurcuk halinde iken müdahale edip toplumu suçun yokluğuna şartlandırırken, Batı suça davet hatta teşvik edip - her zaman olmasa bile - çoğu zaman bu siyasetin kaçınılmaz neticelerini cezalandırır. Bundan dolayı İslamî ceza sistemi hem ekonomik hem de basiretlidir. Buna karşılık Batı'daki ceza siyaseti ise hem müfsit hem de savurgandır. Tehlikeli araba kullanmak, saldırgan davranış ve cinsel tecavüz-aynı zamanda ferdi seviyede olmasa da-sosyal seviyede alkollü içki kullanmanın kaçınılmaz neticeleridir. Bu kabul edilmiş suçların suçsuz kurbanları, daha sonra suçluların cezalandırılması yerine, vaktiyken yani suç işlenmeden önce, bu suçların tehdidinden emin olmayı tercih ederlerdi. Mağdura, kurbanı daha çok anlayışla yaklaşan bir ceza siyaseti, suçluya müsamahakar olan bir ceza siyasetinden şüphesiz daha iyidir.

Bir müslümanın işlediği zina fiili yine, İslamda en ağır şekilde cezalanırılır, taşıyarak öldürme (recm) cezasıyla. Diğer yandan Batı'da ise bu sadece sivil bir suçtur ve para cezasıyla tazmin edilir. Burada İslam yine, suç fiilinin sadece şahsi ve mahrem neticelerini dikkate almak yerine onun sosyal, kültürel ve biyolojik neticelerini de gözönünde bulundu-

⁷ Salmond, *Jurisprudence* , 115,119 (11th ed., London, 1957)

rur. Batı hukuk ilmi zahirde, zina fiilinden ortaya çıkabilecek sosyal, kültürel veya biyolojik bir zarar görmez, her halükarda böyle bir zararla da ilgilenmez. Böyle olmasaydı zina fiilini sadece bir beşeri suç olarak kabul edip para tazminatıyla bu suçu telafi ederek mutmain olmaları imkansız olurdu. İslamın veya Batı'nın hangisinin zina anlayışının ve meseleyi ele alışının daha doğru olduğu, bu fiilin sosyal, kültürel ve biyolojik zararları olup olmadığına ve bu zararların derecesine ve boyutlarına bağlıdır.

Zina fiili sadece aldatılan eşi incitmekle kalmaz aynı zamanda insan hayatının ve toplumun temelini de darbe vurur. Bu fiil sadece var oluş ırmağını kirletmekle kalmaz buna ilaveten çeşmenin başını da ifsat eder. Aileyi ve yuvayı meydana getiren bağları koparır. Kişinin insanlığını besleyen sempatileri ve duyguları sabote eder. Geniş toplumun ve medeniyetin destek ve kuvvet aldığı alâka, bağ ve beraberliği tahrip eder. Sevgi, sadakat, aidiyet duygusu, paylaşma ve ihtimam gösterme gibi insan toplum ve medeniyetinin gelişmesinde, hatta insan şahsiyetinin gerçek ve tam anlamda tamamlanmasındaki vazgeçilmez unsurlar zina fiiliyle bütünüyle zayıflatılmış, tahrip edilmiş hale gelmektedir. Böylesine zararlı olan bir fiil ilk etapta aldatılmış ferdin derdi olmaktan ziyade, geniş anlamda toplumun problemi olmalı ve Batı'da yapıldığından daha ağır bir tarzda cezalandırılmalıdır.

Batı'da en ağır suçlara bile verilen ceza hapisliktir. İslamın ortaya koyduğu dayak cezasının hem suçluyu, hem de cezayı tatbik eden lüzumundan fazla bir şekilde aşağıladığı söylenmektedir. Bu açıkça gösterilebilecek şekilde yüzeysel ve kişisel bir görüştür, durumun gerçeğinden ziyade zahiri görünüşe ve faraziyelere dayanmaktadır. Yine bu görüş hapis cezasında tabiatıyla mevcut olan kötülüğü, yanlış tamamen görmezlikten gelmektedir. Hapis cezasının aslında ne kadar yanlış olabileceğini Batılı bir otorite şöyle ortaya koyar;

“Teoride hapis cezası suçlunun ıslahını sağlamak gayesiyle konulmuştur, fakat uygulamadaki metodlarının ve gerçekteki işleyişinin ışığında baktığımızda toplumu, toplum karşısı bir sınıfın tasallutundan korumakta bundan daha yetersiz veya kötü bir metod icat edilemeyeceğini görürüz. İnsan şahsiyetinin bozulmasına, şeref ve haysiyetinin kaybolmasına katkıda bulunabilecek hemen hemen her şey, günümüzdeki hapishaneleri ve çağdaş ceza uygulama sistemini karakterize eder... Dev hapishane.. profesyonel suçlu yetiştirir. Hapislik, burada ideolojik temelini ve maddi alt yapısını alan organize yer altı dünyasıyla tanışmaktır. En iyi idare edilen bir hapishane bile, düzeni çok ciddi şekilde bozulmuş bir toplumun ikinci bir yüzüdür... Mahpuslukta eşit insanların ilişkisi yoktur, bütün insani ilişkiler gerçek dışı, sahte ve yapmacıktır... Toplum çölünün en kuru kumlarında, yüzme bilmeyenlerden yüzme öğrenmelerini istiyoruz... Suç işleme alanlarından, alçaltılmış ve alçaltıcı komşuluklardan, kötü yoldaşın nüfuzundan bahsediyoruz.. Yakıcı bir mercer gibi hapishane bütün bu zararlı kuvvetleri mahkumun üzerine çevirip, odaklaştırır.”⁸

Hapislik hakkındaki bu görüş ferdi bir ekzantiriklikten kaynaklanmıyor. Batılı başka bir otoritenin aşağıda belirttiği üzere aşağı yukarı mevcut durumu yansıtmaktadır.

“Hapishane reformunun yapılmasından bu yana 150 seneden fazla bir süre oldu ve (bu konudaki) mevcut hareketin göze çarpan özelliği tamamen hapsetmeyle ilgili olan çkinceleri ve hapishane dışında yeni ve yeterli ıslah metodları arayışıdır.”⁹

⁸ Barnes and Teeters, *New Horizons in Criminology*, 370-71 (3rd ed.)

⁹ Dr. Max Grunhut, Sir Walter Moberly tarafından *The Ethics of Punishment*, de iktibas edilmiş. 265 (Faber , 1968)

Daha ziyade üçüncü Dünya ülkeleri diye adlandırılan ülkelerle direkt olarak bağlantılı olan hapis cezasının ekonomik boyutları konusu tanınmış bir gayri müslim üçüncü Dünya ülkeleri uzmanı tarafından şöyle dile getirilir;

“Yeryüzünde normal bir insanın nafakasını teminde gittikçe zorlandığı bir zamanda, başka birisinin sadece suç işleyerek bu nafakayı ve tıbbi yardım gibi diğer bazı hizmetleri kolayca elde edebileceği düşüncesinde ciddi bir tuhafılık vardır. Bu imkanın bazı ülkelerde fertler tarafından istismar edildiği bilinmektedir. Cezaya çarptırmanın ve hapsedmenin caydırıcı tesirini tamamen kaybettiğini söylemek zor ise de; belki siyasi suçlar müstesna, toplum karşısı yapıda oldukları ispat edilen kişiler için yapılan hapisanelerin tamiri ve bakımı, yüksek maaşlı idareci ve gardiyanlar, barınacak yerler, ihtimam, kaliteli yiyecek ve diğer servisler artan bir şekilde yük olmaktadır.*** Her akıllı vatandaş da, şayet daha ucuz fakat daha az tesirli olmayan, cezanın ıslah ve karşılık gibi arzu edilen tesirlerini yaratacak alternatif metodlar bulunursa, haklı olarak bu yükten kurtulmak isteyecektir.”¹⁰

Özellikle de İslami bir ortamda, hapsedmenin ekonomik olarak yanlışlığı daha da çok telaffuz edilmektedir. Çünkü İslam, geniş kapsamlı ve otoriter bir hükümetten ziyade, sınırlı ve imkan tanıyıcı bir idare sunmaktadır. Bu İslamî bağlamda hapisanelerin kurulması ve bakımı sadece suçlunun yanlış ve yetersiz bir muameleye tabi tutulması veya kaynakların yanlış yere yönlendirilmesi ve israf edilmesi değil aynı zamanda siyasi toplumun idaresinde otoriter bir tasnifin devreye sokulması anlamına gelecektir. Bu da İslamı belirgin bir nimeti olan, toplumun bağımsızlığı ve şahsın otonomisi ilkelerine bir tecavüzdür. Bu durum İslamın siyasi ilişkiler ve roller konusundaki anlayışına ters düşmekle kalmayıp aynı zamanda bu yanlış anlayışın hayatın ve hukukun diğer alanlarına yayılma tehdidini de getirecektir.

Hapis cezasının kabul edilemeyecek başka bir boyutu daha vardır ki, bu mahkûmun ailesinin ilişkilerini yersiz ve istenilmeyen bir strese sokmasıdır. Hapis cezasında olduğu gibi eşin veya babanın evden uzun süreli yokluğu, çoğu zaman ailenin diğer suçsuz fertlerinin felaket getirmiştir. Mahpusun yakınlarına sıkıntı veren onların nafakaya olan ihtiyaçlarından çok, ihtimam ve ilgiye olan ihtiyaçlarıdır. Çünkü özellikle İslami ortamda rızık / nafaka başkalarından da elde edebilir, ama ihtimam ve ilgi öyle değil. En hatalı ebeveynler ve eşler tarafından bile topluma ve hayata verilen yakınlık, mahremiyet ve sıcaklık yapay olarak icra edilip aile hayatına dışarıdan zerkedilemez. Bu yakınlık ve sıcaklıktan mahrum bırakılmış kalpler, insanın gerçek derinliğince neşelenendirilemez veya insanın ulaşabildiğince heyecanlandırılmaz. Mahkûmun birinci dereceden yakınlarının kalplerinin ve ruhlarının bu derece yoksulluğu, başkalarıyla olan ilişkileri vasıtasıyla geniş anlamıyla topluma da taşınacak hatta medeniyet üzerinde damgasını bırakacaktır.

Hapisholğin zorunlu olarak topluma yüklediği kayıplarla mukayese edildiğinde bir elin kaybı önemsiz kalır. Öyle görünüyor ki o (hapis cezası) İslami alternatifinin beraberin-

*** Bu konuda yani suçluların başka cezalar yerine hapsedilmesi meselesinde yukarıdakine benzer görüşe sahip olanlardan R.Garafalo bu ekonomik yüke de işaretle şöyle der; "tamamıyla hayvani olan bir hayatın muhafazasındaki gaye anlaşılmaz; niçin vatandaşların ve binnetice suç kurbanlarının ailelerinin toplum düşmanlarının bakımını sağlamak için daha çok vergi ödemek zorunda buldukları izah olunamaz." Bkz. S.Dönmez, S.Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, (İst. 1997) I, 73. (Çev.)

¹⁰ A.R.Cornelius, "Address to the Third Commonwealth and Empire Law Conference " Sydney (27 August, 1965) *All Pakistan Legal Decisions*, 149 Jour, (1965) at 161.

de getirdiği kıyas kabul etmez caydırıcılık özelliğini taşımamaktadır. Hapislikte olduğu gibi toplumun gözünden ırakta sessizce çekilen bir ceza, kaçınılmaz ve devamlı olarak bütün dünyaya teşhir edilen bir ceza ile mukayese edilemez. Fiziki acıya yol açan bir ceza, sadece önleyen bir cezadan daha ürkütücüdür.

Burada iddia edildiği üzere İslamî cezaların daha müessir olduğu , tanınmış bir gayri müslim otorite tarafından da şöylece tasdik edilmiştir;

"Hac dolayısıyla Suudi Arabistanı ziyaret eden Pakistanlılardan hiç biri o ülkede yüksek derecedeki mal emniyeti bulunduğu intibamı edinmeden dönmemişlerdir. Herkes bunu hırsızlık cezasının el kesme olduğu gerçeğine bağlamaktadır." Bu ceza vakit geçirmeden ve halk huzurunda icra edilmektedir. Çok az sayıdaki durumda tatbik edilmesine rağmen suçun bu çeşidine (hırsızlığa) karşı çok tesirli bir caydırıcı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da aklımıza "fiili yapmak için ne hareket ettiyse ölüdür" ve.... eski doktrininin boş olmadığı düşüncesini getirmektedir. Benzer şekilde ve şartlarda düşünebileceğimiz, şiddet içeren toplum karşıtı tabiatlı birçok suçlar vardır.Daha ziyade geceleri, ıssız bölgelerde huzurluca uyuyan vatandaşların beş veya daha fazla kişi tarafından şiddet kullanarak soyulması anlamına gelen Dacoity (eşkiyalık), kudret ve hareket kabiliyetinin (mobility) kötüye kullanılmasıyla mümkün olmuştur. Bu tip soygunlarda çoğunlukla katletme fiili de meydana gelir. Bu işi devamlı yapan bir hırsız veya ev soyguncusu huzurlu toplumu en ciddi şekilde taciz etmek için hareket kudretini ve ellerini kullanır. Sığır hırsız da aynı kategoriye girer, kendi hareketliliğinin de yardımıyla zaten kendisi hareketli olan malı alıp gitmeyi kolay bulur. Bu kişilerin işledikleri suçların ve suça temayüllerinin gerçek ve adil bir cezası olarak devamlı veya geçici olarak hareket kabiliyetlerinden mahrum edilmeleri düşüncesinde kamu vicdanını ciddi şekilde şok edecek birşey var mıdır? Kamu vicdanı uzun bir süredir, uygun durumlarda ölüm cezasının verilmesine alışmıştır. Toplumun korunması için adil ve münasip bir sakatlama cezasının belli şartlarla bazı suçların kontrolü için tatbikinden toplum şok olmayacaktır."¹¹

Bu argümanın, ölüm cezasının kaldırılması için çabalayan ve de başaran batılı bir hukukcuyu ikna etmesi muhtemel değildir. Fakat fildişi kule eksperinin bu nazarı olan tecrit etiği, bizzat Batı'da halkın amelî etiğine zıt durumda kalmıştır. Batılı bir kriminoloji uzmanı bu konuda şöyle şikayet etmektedir;

"Günümüzdeki bilgi birikimini suçluların ıslahı için uygulamaya çalışan suç bilimciler (kriminolojist) hayret verici şekilde eski felsefenin kalıntılarının belasına uğramaktadırlar. Eskinin hiç bir parçası tam ve umumi olarak ortadan kalkmış görünmüyor. Misliyle ceza verme inancının izleri mevcuttur. Suçlunun kurbanı (mağduru), suçlunun da kendisi gibi acı çekmesini istemekte, geçmişte olduğu gibi bazan mahkemeleri de by-pass yaparak intikamını kendisi almak istemektedir. Mahkemeler çoğunlukla oç alan kimsenin suç fiilini affetmekte veya sadece nominal, göstermelik bir ceza vermektedir. Mesela, karısına veya kızına cinsel tecavüzde bulunan birisini, bu fiil epeyce geçmişte bulunmasına ve bunun davasına mahkemece bakılmakta olmasına rağmen, öldüren kimseyi cezaya çarptırmaları için jüriyi ikna etmek çoğu zaman zordur. Misliyle cezalandırma veya suçlunun işlediği suçtan dolayı eziyet çekmesi fikri kendileri mağdur olmamalarına rağmen suçlular için ağır cezalar talep eden gazete editörlerinin ve halkın düşüncelerinde aktif halde mevcuttur."¹²

¹¹ Bkz. a.g.e. 161-162.

¹² A.g.e. 273 , not 2.

Şayet gerçekten de mağdurların, hakimlerin, jüri üyelerinin, gazete editörlerinin ve halkın umumi olarak hissettiği bu ise Batıda bunun zıddı etiği kimler destekliyorlar? neye dayanarak ve hangi otorite ile? Bunlar, kendileri yaşama işiyle uğraşmayan fildişi kule experleri mi? Yoksa sanığa çıkar sağlamaktan çıkar sağlayan avukatlar mı? Kurbanın ayak-kabısını giyip te onların nasıl ve nereyi sıktığını bilmeyen suçlular mı? (kendisini kurbanın yerine koyupta onların çektiğini anlamayan suçlular mı?) Suç literatürünün heyecanlarından zevk alan playboylar ve parazitler mi? Karşıt seçeneğin insiyakiliği, ısrarcılığı ve şumullülüğü bunların gerçek olmadığını göstermeye kafidir. Ayrıca da bu İslami ceza siyasetinin haklılığını ortaya koymaktadır. Bunda, hukukun ve hayatın bütün diğer yönlerinde olduğu gibi, İslam insan tabiatının ve sosyal refahın emirlerini ve isteklerini dile getirir.

Batı'da suçlulara gösterilen hissi ihtimam ve takip edilen müsamahakar ceza siyasetine aslında Batının bizzat kendisinde karşı çıkmıştır ve (bu siyaset) Reuter'in bir habesinde bildirdiği üzere çok feci neticelere sebep olmaktadır.

"İngiltere 14 yıl önce ölüm cezasını kaldırdı ama şiddet içeren suçlardaki ve terörizmdeki artış bu kararı yeniden gözden geçirmeye ve bu hafta parlamentoda oylamaya zorladı, 1965 yılında vatana ihanet hariç, bütün suçlar için ölüm cezasını kaldırmasından bu yana parlamento, cellatın dönüşünü destekleyen kamuoyu yoklamalarının baskısına mukavemet etmekteydi. Fakat şiddet içeren suçların birden artışı, suçluların silah taşımaları idamların gerekliliğini yeniden düşünmeye sevketti."¹³

İslamî ceza siyaseti, bu tip kamuoyu yoklamalarında dile getirilen pratik etik için yüksek talepleri karşılamakla kalmaz aynı zamanda Batının önde gelen hukukçularının da beklentilerine cevap verir. Bu otoritelerden birisinin beklentileri şöyledir;

"Karşılık olarak birisine ceza vermedeki infial duygusu, ister şahsın kendisine dönük isterse başkalarına sempati gösterme şeklinde olsun ceza hukukunun temel muharrikidir. Adaletin tevzii mekanizması güç ve etkisinin büyük bir kısmını, suçlunun cezalandırılmasının aynı zamanda mağdurun intikamı olduğu gerçeğine borçludur. Biz suçluları, sadece fiilleri içimizde kızgınlık duyguları uyandırdığı ve karşılık olarak cezalandırmaya sevkettiği ve bunda ceza hukuku zayıf bir alet olduğu için değil de öyle yapmanın getireceği entellektüel takdiri sağlamak için mi cezalandırdık? Adaletsizliğe karşı infial, daha ilerisi, toplumun ahlaki duygularının temel parçalarından birisidir. Buna hukukun bağımlı olduğu kadar müsbet ahlâkılık de bağımlıdır. Bundan dolayı böyle sevkıtabiilerin ve hislerin, tatmin edilmeleri yoluyla kuvvetlendirilmesi ve teşvik edilmesi iyidir. Medeni toplumlarda bu tatmin yeter derecede sadece devletin cezai mahkemeleri kanalıyla sağlanabilir. Günümüzde karşılık olarak ceza vermedeki kızgınlık duygunun haddinden fazla değilde, normalinden az olduğu konusu tartışılmaz, onun için bu, frenlemeden ziyade teşvike muhtaçtır. Modern toplumların belirgin özelliği olan aşırı duyguların büyümesinin faydaları da sorgulanamaz. Bunun bazı durumlarda raydan çıktığı, daha kuvvetli faziletlere yersiz ve haksızca müdahale ettiği de inkar edilemez. Bir suçluya hakettiği adalet uygulandığı zaman, ona acımak yerine vakur bir sevinç duymamızın bize en yakışan mental tutum olduğunu çok unutmamız!"¹⁴

¹³ Datelined London, 14 Temmuz, 1979

¹⁴ A.g.e. 121, not 7.

Şimdi burada bir zanının, mesela asılmaktan ziyade neden taşlanarak öldürülmesi gerektiğini görüyoruz. Taşlama fiili boyunca kızgınlık duygusu hemen ifade ve telkin edilmiştir. Fert doğrudan ve bilinçli olarak adaletin yerine getirilmesine iştirak etmekle kalmayıp, aynı zamanda onun ideal ve beklentilerine olan taahhütlerini teyit etmektedir. Şahıs sosyal, siyasi ve hukuki etiğin devamını sağlamak yolunda hizmetini sunmakla kalmaz, kendisinin ve başkalarının duygularını doğruya yönlendirir. Ancak böylece "toplumun ahlâki duyguları" canlı tutulabilir ve adaletin tevziine bir kuvvet ve gaye verilebilir.

Adaletin temini için konulan ölüm cezasına karşı çıkanların çoğu en azından savaşta muhariplerin öldürülmesine müsaade etmeye hazır ve isteklidirler. Onlar aynı zamanda savaş sürecinde masum erkeklerin, hatta kadın ve çocukların ölmeleri riskini almaya da hazır ve isteklidirler. Onun için bunların, suçluluğu sabit olmuş bir kişinin hayatını kurtarma yönündeki gayretleri insan hayatının kutsallığına inandıklarından kaynaklanamaz. Öyle görünüyor ki bu, öldürülen kişiye sempati duymadıklarındandır. Yine öyle görünür ki bu, onların hayatın niteliğine ve toplumun durumuna olan ilgisizliklerinden kaynaklanmaktadır. Eğer böyle bir lakaytlık kabul edilebilirse sadece savaşı değil, savaşın kendisini korumak için meşru kılındığı siyasal toplumun varlığını da mazur görmek ve haklı çıkarmak imkansız olur.

Her şeye gelen (her şeyi kabul eden) bir pasifist, barışçı en azından insicamlı olmanın faziletine sahiptir. Aynı zamanda pratik beklentilerinde olmasa bile idealde hayranlık duyulabilir olmasının da değerini taşımaktadır. Şayet saldırganlık ve kötülük insanın fiilerinden, işlerinden tamamıyla kaldırılabilseydi, cezalandırmaya bir gerek kalmazdı. Hatta, saldırganlık ve kötülük nisbeten önemsiz olaylarla sınırlı kalsaydı öyle görünüyor ki, ölüm cezasını kaldırmak hem mümkün hem de adil olacaktı. Fakat, heyhat, bu saldırganlık ve kötülükler ne kaldırılabilir ne de sınırlanabilir. Bunlar insan hayatının ve toplumun kaçınılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı, insan hayatını yaşamaya değer kılmak ve insan topluluğunu beyhude hale getirmemek için saldırganlık ve kötülükle gereği şekilde uğraşmak zorunludur. Cebri kuvvetin tabiatında, aslında hiç bir değer yoktur ve kendi başına bir hedef değildir. Fakat hayat ve toplum değerlerini devam ettirmekte lüzumlu bir araçtır. Ve bunun yani cebri kuvvetin, gerekli uygulamasında, insan hayat ve toplumunun anlamını soyan kötülük vasıtalarına denk olması lazımdır.

İslam sosyal hayatı sekteye uğratıp bozanları cezalandırmada ısrarcı olmakla birlikte, ferde karşı işlenen en ağır suçları birleştirebilir.

Zina fiili en ağır ve hiçbir şekilde affedilemeyecek bir cezayı gerektirirken adam öldürme fiili, maktülün, birinci derece varislerinden, yakınlarından birisinin affetmesi veya tazminat kabul etmesi halinde cezalandırılmaz. Buna karşılık şayet direkt olarak mağdur olan kimse cezanın uygulanmasında ısrar ederse, en hafif fiziki yaralamada bile gerekli ceza tatbik edilir. Hiç bir otorite veya kuruluş bunu affedemez veya kanunda belirtilenden daha hafif bir ceza veremez. Göze göz, dişe diş, kanunun emrettiği budur.

Modern Batının cinayet ve ağır yaralamalara bakışı bunun tamamen zıddındır. Cinayet davaları özel şahıslar tarafından katiyetle birleştirilemez. Ağır yaralama davaları da ancak mahkemenin muvafakatiyle birleştirilebilir. Devlet, birinci dereceden adam öldürme davasına bile bakmayı reddedebilir. Yine devlet sorgulanamaz hakimiyetinin ihtiyarıyla, haklı bir şekilde mahkûm edilmiş birisini cezalandırmayı da reddedebilir. Yine devlet, suç işleme fiilinde mahkûmun gerçekten iştiraki olup olmadığı konusundaki şüphesinden veya

yargılama sürecinin yapısı ve niteliği üzerindeki şüphesinden dolayı olduğu gibi, cezalandırma isteğinin eksikliğinden dolayı da cezalandırmayabilir.

Bu davranış ve tutum siyasi rollerin ve ilişkilerin ifsat olmasının bir neticesidir. Bu yine emri, talimatı bir hedef olarak telakki edip, doğruluğu ve adaleti sadece netice olarak ortaya çıkmış kavramlar olarak kabul etmekten de doğmaktadır. Bu davranışta doğru ve yanlışın tabii değil de, sadece itibari (conventional) kategoriler olduğuna inanmanın da rolü büyüktür. Böyle bir anlayış üzerine, sadece mecburi olarak uygulaması değil, doğru ve yanlışın bizatihi var olması da daha öncesinden siyasi bir sistemin olmasına bağlıdır. Bu sonuncuya herhangi bir tehdit, birinciye yani doğru ve yanlışla yönelik en ciddi tehditten daha ciddi olarak görülmekte ve hususi haklar da tabiatıyla umumi disiplinin icap ve taleplerinin alt sırasına konulmaktadır. Bu fikir ve tutumlar devlet hakimiyeti fikrinin içinde tamamen pekiştirilmiştir. İradesi ve isteği kanun sayılan hakim, haklar yaratabildiği gibi onları yok edebilir de.

İslamın bu konudaki durumu tamamen değişiktir. Hakimiyet Allah'a aittir. Doğru ve yanlış reddedilemeyecek bir şekilde O'nun tarafından belirlenmiş, ilahi hakimiyete eşit derecede tabi olan ferdi ve otoriteyi aynı şekilde bağlamaktadır. Buna göre ferdin hiçbir hakkı otorite tarafından ne geri alanabilir ne de reddedilebilir. Siyasi düzen başlıbaşına bir gaye olmayıp, Allah'ın koyduğu mesuliyetler ve haklar rejimini devam ettiren ve yürüten bir vasıtaadır. Dolayısıyla bizim ilk ilgi odağımız bu hak ve mesuliyetlerdir. Bunların ayakta tutulması ve uygulanması işi ise ikinci derecededir. Birincisi mevcudiyet ifade etmesi ikincisi de sadece sıfat kabilinden olarak hukuku ilgilendirmektedir. Yaralama ve cinayet şahsi hakların ihlali olmasına ilaveten, aynı zamanda kurulu düzene meydan okumaktır. Bu anlayışa binaen otorite şahsi mesuliyetten ibra ettirmese bile düzenin intikamını alabilmelidir. Mağdur şahsın ne düşündüğüne veya ne yaptığına bakmaksızın, otorite af edemezse bile cezalandırabilmelidir. Bu, gördüğümüz üzere İslam için geçerli değildir ve bunun da çok önemli bir sebebi vardır.

İslamın ve Batının tarzları sadece siyasi düzenin tekaddümü konusunda değil aynı zamanda onun pratik çalışmasında da ayrılık gösterirler. Batının tarzında şahıs tamamen güçsüz, çaresiz bırakılmıştır. Bunun pratikteki yansıması şu huşu dolu (!) nasihatta görülür; "kanunu kendi elinize almayınız". Mutlak bir demokraside fert otoritenin pratik çalışmasında değil fakat onun tesisinde hisse sahibidir. Gerçekten de fert otoritenin pratik çalışmasını direkt olarak yüklenmez ama onu büyük çapta etkileyebilir. Hatta fert otoriteyi çalışmaz hale getirebilir ve yok edebilir fakat kendisi bizzat otorite olmaz. Kudret her halükarda otoritenin temsilcilerinin ve memurlarının elindedir. İslamda ise bu çok farklıdır.

Müslüman fert şahsi hakların ve amme kudretinin derhal kendisine tevdi edildiği kimsedir. O direkt ve ilahi olarak vazifelendirilmiş Allahın kuludur, ve genel ahlakın da denetleyicisidir. En yüksek kamu memuru bile devamlı olarak onun tasvibini ve desteğini talep etmek zorundadır. Kendisine ilahi olarak tevdi edilen otorite ve kudretin kullanımı için fert hiç bir beşeri teyit veya rızaya ihtiyaç duymaz, kendi selahiyetinde iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmek, Allah için, "güçsüz erkek ve kadınlarla çocuklar" için savaşmak kudret ve vazifesini tesis etmiştir. Bundan dolayı müslüman bir fert affettiğinde keza Allahın kulu da affeder. Ferdin affetme fiilinde ve affetmesi yoluyla şahsın ve kamunun şikayetini mucip olan şeylerin eşit derecede acısı çıkarılmıştır.

Hangi açıdan bakarsak bakalım İslamın ceza siyaseti eşsizdir. Bu, adil ve aynı zamanda da müessirdir. Sadece gerektiğinde cezalandırır. Suçun yok olmasına ve toplumun

devamına en uygun bir tarzda cezalandırır. Bununla beraber İslam ceza siyasetinin faydaları tam olarak sadece titiz bir İslami bağlamda sağlanabilir. Bu İslamın sosyo-politik uygulanmasına bağlıdır. Yine İslam ceza siyasetinin ahlâki yönü ancak onun geniş İslamî bağlamını anlayıp takdir ettiğimizde tam olarak anlaşılabilir ve gerçek olarak takdir edilebilir. Burada o geniş bağlamdan sadece bir nebze bahsettik. Bu sınırlı makalede bundan daha iyisi yapılamazdı. Konu hakkında daha derinlemesine okuyup düşünmek isteyenlerin takdir ettiğimiz bu kısa malûmatı yeteri derecede cezbedici bulacaklarını umarız. Gerçek tatmin, şüphesiz ancak tam ve doğru şahsi keşiftedir. Bu harikulade şansı tamamen ve geri alınmaz şekilde herkese sunmak sadece İslama mahsus bir özelliktir.